नं० ४३-६७-घ

अष्टादशविवादसंक्षेपः

पत्राणि १३ (पूर्ण)

अथाष्टादशविवादानां संक्षेपो लिख्यते ॥ तत्रादौ संक्षेपः ॥ तत्रपरिपूर्णभोग्याधिः स्वर्णादिरूपमाधिस्वानंदकं वा गृहीत्वा लेख्या
रुढं साधुमता ऋणं दद्यात् ॥ एतदन्यतमाभावे विनादैव व्यापारं न लभते ऋणं तु स्त्री दासवानकेभ्यः स्वाम्यमनुमतिं विना न दद्यात्
द त्ते तु न लभते अवश्यं त्वेणीयभरणार्थं चेत्तु दातेभ्यो दत्वा इति निन्यते ॥०॥ मूलधनस्याशीतितमभागो वृद्धिः सबंधकऋणसनाथकेतु
मशीतितमभागस्याष्टमभागसहितोऽशीतितमत्वभागः। तथा सबंधके ऋणेऽशीति मुद्रायां मुद्रैका वृद्धिः सलग्नके ऽनेकत्वयाधिकामुद्रै
का वृद्धिरिति सनगनकबंधकप्रत्ये ब्राह्मणाद्यधमवर्णाच्चतुष्टयं । तं प्रति द्विकं त्रिकं चतुष्कं पंचकं मासस्य वृद्धिं गृह्णीयात् सबंधकेपियोऽ
शीति भागउक्तः स ब्राह्मणे बोध्यः क्षत्रिये तु समाद्विगुणः एतत् वृद्धि गृहणे वैश्यस्य तदापति ब्राह्मणादीनामपि नाधर्मस्थ आः नापदि त्त्वे
ष्येतवाणं त्रयाणामेवधर्मः षड्विधा ॥ कायिका कालिका चैव चक्रवृद्धिस्तदापरा कारिता शिखावृद्धिर्भोगलाभस्तथैव च । तत्र कायिका द्विवि
धा व्यासनारदोक्तभेदात् व्यासोयथा । गवादीनां देहेन वाहनादिक्रियासा च भोगनाभं तेगतत्रैव । नारदोक्तं यथा कायोकंमुल्लं तदविरोधिनोप्रति

वर्षदेयत्वेननियतता। कार्त्तिकीप्रतिमासदेयत्वेननियतता। वृद्धेरपिपुनर्वृद्धिश्चक्रवृद्धिप्रयोगात्कालेनियते वृद्धेवापत्तकालेऽधिकस्वीकरणंकावि
ताप्रतिदिननियत वृद्धिः शिखावृद्धिः भोगनामेदो सादिभोगस्तथा मूलधनस्य द्वैगुण्याधिक्यः एकदाग्रहणे द्वैगुण्याधिक्यानग्राह्याक्रमशोगृह्
णेतुग्राह्यैव आधिभोगशून्यऋणंस्वधर्म्मार्थेन तदभावे तत्पुत्रेण तदभावे तत्पौत्रेणापि शोधनीयं न तु नतुप्रपौत्रेणेति। सवंद्धकस्तु ऋणि
कप्रपौत्रेणेति देयमिति स्थावरादाधौ सत्यामपिद्विगुणाधिकायावृद्धौ अयंत्याज्य इति धनिकस्य विशेषु निर्णयम्विना तन्नामे भोगद्वारा
लाभोगत्वा गोल च्छे पिधनिकस्तन्नद्द्यात् द्विगुणाधिकामपिवृद्धिं गृह्णीयादिति तथा नियमत्वेतु द्विगुणाधिकानग्राह्याताट्टशीनियमाभावे १
भोगाभावेच द्विगुणे वृद्धौ ऋणिकस्यस्वत्वं नश्यतिविक्रयतुवसिध्यतीति केचित्। गवादीनां वत्सरपर्यंतमेव दुग्धादिभोगोनततूर्द्धं
भोगेतुमूलह्रानिः एदपिविशेषनियमाभावे ॥०॥ अथाकृतवृद्धिः॥ वृद्धिशून्यं ऋणंकृत्वा धनिकेनयाचितोपि यदा न संददाति तदामासत्रया
त्ऊर्द्धं तद्धनं वृद्धिमाप्नुयात् मूल्यं दास्यामीति द्रव्यं गृहीत्वापि विक्रयसिद्धिः॥ परं तु षण्मासात् परतस्तद्धनं वृद्धिमाप्नुयात्। एवंनिक्षे

पवृद्धि शेषक्रीतद्रव्यमूल्यानियाचमानो नैद्यात्ततदाषण्मासादूर्ध्वं पर्णे शते पंच पणात्मिका वृद्धिः शूद्रेण प्रतिमासं देया ब्राह्मणेन
पणद्वयात्मिका वृद्धिर्देयेति व्यवसैहारार्थं प्रीतिदत्तं यद्द्रव्यं तत् प्रति याचितं चेत्यदि नददाति तदा मासद्वयोपरि तद्वर्द्धते । एतत् सर्वं कृत्नेन
दाता सम्पादने बोध्यं कृत्ने विनैव कार्य्यगौरवात् । यद्यन्यत्र गतस्तदा वत्सरादूर्ध्वं वर्द्धते प्रतिव्ययित स्वधने वृद्धिर्नास्ति तत्र
दपिनियमाभावे बोध्यं वलात्तद्गृहणे ऋणं वृद्धिकं देयं दीयमानं तत्तत्कुले यदि धनिको न गृह्णाति तदा वर्द्धत एव । अन्याशाप्यं चैतत्सु
व्यवहाराणां प्रदत्वात् ज्ञेयः ॥०॥ आधाधिविधि ॥ आधिस्तु द्विविधः समयकृतस्तदन्यश्चाधेः परिपालनमेव शास्त्रार्थः धनिकदोषेण
धेनो शे विपत्तौ वानद्रव्यहानिः तथाध्युपभोगे आधेर्गुरुत्वा सेवा वृद्धेर्हानिः । एवं दासाद्याधे यदि वेतनमदत्वा अन्नमात्रं दत्वा तत्स्वाम्यनु
नुमतिं विना यदि तं कर्म्म कारयति तदा वृद्धिः । तादृशविषय एव यदि दासे अंतरेणानुमण्य दत्वा कर्म्म कारयति तदा सर्वं वृद्धेर्हानिर्वृद्धिर्वा
देयेति ।। वृद्धिशून्य ऋणकाधौ धनिकदोषेण विनाशे मूलहानिः इदं तु समूल्यद्रव्य बहुमूल्यक द्रव्ये तु मूल्यदानेन ऋणिकं तोषयेत् बहुमूल्ये-

सवृद्धि ऋणकाधौ गृहीतृदेयान्नष्टे ऋणिकेण सवृद्धिकं ऋणं परिशोधनीयं धनिकेनापि तन्मूल्यं देयं । देवराजोपद्याते यद्याधिर्विनश्यति तदा
तत् सममूल्यद्रव्यं धनिके र्पणीयं ऋणं वा परिशोधनीयं इति ॥ आध्योः पूर्ववत् क्रिया वलवती एवमाधिविक्रययोर्विक्रियोवलवान् उभय
त्राधौ पौर्वापर्य्य संदेहे शास्त्रीय भुक्ति सम्वलिता वलवान् भोगा भावे दैवक्रियैव प्रमापिका एतादृश विषये मर्थ्यउभाभ्यां नेयमिति विभाग ग्रंथे
स्वयमित्यत्रोक्तं परादेविद्धका नवस्थायत् नष्ट मूल हानि वित्यत्रावतीत शिष्टव्यवहार एवमूह्नं । ऋणिकस्य विनाशे वहु मूल्य काधि राजलि २
मि वेद्य विक्रीय स्वार्थं सवृद्धिकं कृत्वान्यत्र प्राज्ञे देयमिति ॥ यत्र भोगार्थं गृहक्षेत्रादिकमवधिं कृत्वाधिन्यस्तं तत्रावधिमध्ये ऋणिकेन धनि
केन वा तदन्यथा कर्त्तुं न सक्यते आधेस्थिरकालावस्थान धनिकस्य तदधिक धने नान्यत्राधिकरणे दाने वा विक्रये वा नाधिकारः ॥ य
त्र चमयेनाधिकृतस्तत् समयमध्ये तदुत्तरस्या अधमर्णेन कृतत् दानविक्रयादिकं न सिध्यति वृद्ध्यसमूल्य धनस्य वैगुण्ये समयमंतरेणापि
आधौ ऋणिकस्वत्वं नश्यति आधिद्रव्यस्य यन्मूल्यं तस्य द्वैगुण्य ति ति केचित् समयोत्तरं द्विसप्ताहात परमेव विक्रयः सिध्यति । समयमध्ये
प्ता

आधेर्भोगे तदुत्तरमपि कुर्यात्सिद्धि ॥ ॥ अथ प्रतिभूः ॥ स तु चतुर्विधः दर्शनार्थमेयेहमिति वादी दर्शनप्रतिभूः अयं समीचीन इति वादी प्र
त्ययप्र प्रतिभूः ॥ द्रविणदाता इति दानप्रतिभूः ॥ याचितमुत्तमर्णाय यद्यमानीय नार्पयति तदार्पणीयमिति भुर्पण प्रतिभूः एतेषां माद्यौ धनं
दाप्यौ न तु तयोर्वा भावे तत्सुतावपि उत्तरयोर्वै भावे तत्सुतावपि । दर्शनप्रतिभूस्तु दैवराजकृता कृते दर्शनावधावतीते । राज्ञा धनं दाप्यः
राजादिदोषाति क्रमेपि यद्यनभ्युपयाद्यभियुक्तस्य मरणेन वा तं दर्शयति तदापि दाप्यः इदमप्यवधत्तरं तथा यदि वेद्धकं गृहीत्वा दर्शन
प्रतिभूर्वधत्तदा तदभावे तत्पुत्रेणापि देयमिति ॥ सर्वप्रतिभूमृते तेन वृद्धिरहितं ऋणमेव शोधनीयं एवं पितामह ऋणमपि वृद्धि
रहितं पौत्रेण देयं न तु [illegible]प्रपौत्रेणापि रक्तयुक्तया ऋणाकरणे एकेनापि सर्वं देयं एवं यत्रानेके प्रतिभूस्तत्र स्वांशमेव दद्यात्तधनि
केन पीडित प्रतिभूर्यत्तनं ददाति तत्कुल्वस्य द्विगुणं हृद्गुणय सम्पादककाले ऋणिकाद् गृह्णीयात्तथा तदर्थे प्रतिभुवान्यमपि ध्यायितं द्रव्यं
ऋणिनादेयं ऋणप्रयोगकाले यद्विधनिके वीवावधित्वे नोन्नाम्यां नियमिता तदा याचनोत्तरमेव देयं । यत्र च कालत्रवावधित्वेन

नियमितित्तत्र तत् कालपूर्त्तावेव देयं पितृकृतं ऋणं एवं पितर्य्युपरते पुत्रा यथांशेन दद्युः अविभक्तेन पित्रा द्रव्येण ज्येष्ठभ्रात्रा वाय दृशं
कृतं तस्मिन् प्रोषिते पुत्रादिना विंशति वर्षोत्तरं देयमिति रत्नाकरः ऋरिणां यो पाध्यायस्तु विभक्तेन पित्रा धृत्रा यत् स्वार्थं ऋणं कृतं तस्मिन् प्रोषि
ते पुत्रादिना देयं । तत्रैव विंशति वर्षरूपकालनियम पितरि निर्धनत्वेन ऋणं दातुमशक्ते समर्थेन अविभक्तेनापि पुत्रेण तदभावे पौत्रे
णापि तद्दृणं देयमिति ॥ एकयुक्त्या ऋणिकरणे तु तेषामभावे तेषां पुत्रैरपि स्वस्वपित्रंशे एव देयः ॥ नत्वेकेन सर्वमिति प्राप्तव्यवहारेण
3 पौत्रेण वा ऋणं देयं नत्व प्राप्तव्यवहारेणापि निंदितक्रियार्थं पितृऋणं पुत्रेण न देयं प्रमीतस्य कनिकस्य यो धनभाक् स एव ऋण २
तदा तदभावे यः न त्वेकेन सर्वं ह्येहारी स एव । इदं तु ऋणिकस्य धनभाजि सम्बंधेन भाजिपुत्र सत्वापितयोर्वै भावे योग्य पुत्रेणापि कु
टुम्बार्थे दासादिकृतं ऋणमपि स्वामिना देयं । येषां गोपालरजकादीनां स्त्रीएव स्वतंत्र व्यवहारकर्त्री तेषां तु स्त्रीकृतमपि सर्वं सि
ध्यति ॥ ऋणं साम्ना गृहणा सामर्थ्येबलात्कारेणापि ग्राह्यं निक्षिप्तद्रव्यं भक्षितं चेत् सोदयं दद्यात् उपेक्षणात्वेनाशितं चेत्

समं दद्यात् अज्ञाने नाशितं चेत् किंचिन्न्यूनं दद्यात् याचितेष्वेवं अलंकारादि घटनार्थं शिल्पिषु समर्पितेषु सुवर्णादौ घटनाविधिदि
नातिक्रमेण शिल्पिनात स्वयं दैवहृतमपि देयं तदभ्यांतरे शिल्पिदोषेण नाशे देयं बलात्कारेण हरणेपि सोदयं दद्यात् । निक्षिप्तद्रव्ये
स्वाम्यनुमतिम्विना वा निक्षेपि सोदयं दद्यात् निक्षिप्तद्रव्येणायेन व्यापारादिकं क्रियते सत्तदंत्यः द्रवं च सोदयं दद्यात् । नाशद्रव्य
स्यभक्षणेपि पेक्षणेपि प्रेक्षणाज्ञाने नाशेषु पुत्रादीनमनुपयोगे तैर्न्नदेयं । एवं याचितकादावपि ॥ ॥ अस्वामिकविक्रयः । अस्वामिना
कृतं आधिदानविक्रयविनिमयादिकं न सिद्ध्यति । चौरात्द्रव्ये कृते नास्ति केनत कुले स्वीयत्व प्रमापिते क्रेता चौरं दर्शयित्वात
स्मात् मूल्यमवाप्नुयात् द्रव्यं पूर्वस्वामी । चौरदर्शनासामर्थ्ये तस्मात् क्रीतमिति प्रमान्यधनस्वामितो मूल्यार्द्धं गृहीत्वा द्रव्यं स्वामि
ने देयं ॥ येन पूर्वं चौरदर्शनप्रतिज्ञा कृता येन यद्युच्यते मया चौरोन दर्शनीयः परंतु क्रयसोधनमेव कार्य्यं तदा सच्च महावादीयते ।
एवं हीनमूल्ये नापि क्रीतं न सिद्धति चौरदर्शनसामर्थ्ये तद्दर्शने क्रेता दण्ड्यः एवं चौरदर्शनक्रयशोधनान्यतराकरणे मूल्य

मगृहीत्वैव धनिने धनं दत्वा तत्र यत्र नास्तिकस्वत्वं प्रमापयितुं नेष्टे तत्र स एव दण्ड्यः क्रेतुरेव द्रव्यं । एवं निर्जने ग्रामान्बहिर्निशि
असज्जनाद्धीनमूल्येन वा यत्क्रीतं तन्न सिध्यति ॥०॥ अथ सम्भूय समुत्थानं ॥ तत्र समवायेन लाभार्थं कर्म्म कुर्वतां वणिजां विशेष
नियमाभावे मूलधनानुसारेण वृद्धिक्षयौ ॥ सति च विशेषनियमे नियमानुसारेणैव ताविति शास्त्रार्थः ॥ अत्र चान्येन वार्थे नान्यस्य एक
५ स्यापराधेन यदि धनं नश्यति तस्यैव हानिः एवं राजदैवादिना नाश्यमाने धने यः स्वशक्त्या परिपालयेत् स तं नासातिरिक्तं दशमभागं नीत्वा ४
वशिष्टं यथांशतः सर्वे गृह्णीयुः तेषां मध्ये यो वंचकस्तं निर्धनं कुर्य्युः ॥ एतेषां एकस्यात्ययेन तद्द्रव्यरक्षणं क्रियते स तद्दशमांशभाग्भवति ॥
एवमत्याज्ययजमानत्यागे ऋत्विजः सह ऋत्विक्त्यागे यजमानस्य नाधिकारः एवं समवेतानां व्यापारे सर्वैरेव व्यापारः कार्य्यः येन क्रि
यते स तुल्यभागवहिर्भावनीयः ॥ एवं येषां रत्नादिसमवायेन कृष्यादिकं क्रियते तत्र यस्य विरामस्तत्कस्तं पतति तत्क्षतिस्तेनैव वोढव्या ॥०॥
अथ दत्ताप्रदानिकं ॥ तत्र साधारणधनपुत्रदारसकलद्रव्यादि सान्वयस्य च सर्वस्वव्यासेयाचितानि च तथान्यस्मै प्रतिश्रुतमन्यस्या देयानि

एताव्यष्टौ तत्र साधारणधने दायादानुमत्यैव दानादिकं सिध्यति पुत्रदारेषु च अत्यापत्काले तयोरनुमत्या सिध्यति समन्नयस्य सर्वस्वदानं
न सिद्ध्यत्येव एवं प्रतिश्रुतेपि त्रव एवमाधिनाशे याचितिश्चापि स्वत्वाभावादेव न सिद्ध्यति ॥ स्मृतिसारमते सर्वस्वदानं सिद्ध्यत्येव परंतु दाता
प्रत्यवैति निषिद्धाचरणात् । पुत्रदारस्मता रापत्काले सर्वस्वस्यापि देयता अनुमानुमति सत्वेपि सर्वस्वं नादायमिति केचित् नान्नकं
पुत्रं दद्यात् प्रतिगृह्णीयात्वा पुत्रानुमति सत्वेपि सहि संतानाय पूर्वेषां स्वाम्यनुमतिम्विना स्त्री पुत्रं न दद्यात् स्वाम्यनुमति सत्वेपि तदगंत्वा
कृति होमेश्वनधिकारात् । स्त्री पुत्रं न गृह्णीयात् व्रतप्रपिच्छावत् ब्राह्मणाद्वारा कृत्वा स्त्री अपि प्रतिगृह्णीयादिति गौडाः एवं दानदास्येवनु
मत्या कृतं दानादिकं न सिद्ध्यति ॥ एवं कुटुम्बवर्त्तनाविरोधे नैव देयं तद्विरोधेन दानेपि दानं न सिद्ध्यति परंतु दातुः प्रत्यवायो भवति । तथा सा
८ सौधार्णस्यावदादिदाने विभक्तदाया [illegible] दानुमत्यपेक्षा नास्ति ॥ केचित्तु विभक्तस्यापि पुत्रस्य स्थावरादिदानेपि त्वनुमत्यपेक्षया श्लेव प्रतिश्रंत्व
वस्यमेव देयं परंतु प्रतिश्रुतेपि सम्प्रदानस्याधर्म्मसालित्वादिज्ञानेन देयमेव । प्रकृतिस्थितिविरोधाधिरोगवता कृतं दानादिकं न सिध्यति ॥

परिहासेन द्रव्यांतरदेयद्रव्यभ्रमेण सम्प्रदानभ्रमेण प्रमादाद्वा कृत्याकृत्यविवेचनेन वा मद्योन्मडल वा तोन्मत्तेन वा अस्वतंत्रपुत्रादिना राजता
न्मत्तेन वा ज्ञातिवहिष्कृतेन कृतं दानादिकं न सिद्ध्यति ॥ एवं सोपाधिकृतमुपाधासिद्धौ न सिध्यति एवं कामात् क्रोधात् भयर्त्वा कृतं दा
नादिकं न सिध्यति तथा क्लीवकृतं दानादिकमपि ॥ एवं समीहितसिध्यर्थं दत्तायामप्युत्कोठया समीहितसिध्यावप्युत्कोचात् पुन
र्गृह्णीयात् उत्कोचात् चौरसाहसिकामकृतपारदारिकास्वकृत परदारिकदर्शनार्थं यज्ञं नं दर्शमितिते दातुं तं प्रतिश्रुतं । आत्तने तुध
र्मार्थं विना कृतं दानादिकं न सिध्यति धर्मार्थं चेत् सिद्ध्येव एवं गणितें द्रियेण शोकवताया वत् कृतं तन्न सिध्यति ॥ एवं क्रीडैदत्तं ९
धर्मार्थं दत्तमपि न धर्मार्थमुपयुक्ते तद् न सिद्ध्यति ॥७॥ अथ भृतकविधिः ॥ गृहजातस्तथा क्रीतः प्रतिग्रहलब्धः क्रमागतः दुर्भिक्षपोषितः
ऋणमोचने स्वीकृतदास्यः एतावंतंकालं ऋणपरिशोधनार्थं तवाहं दास इति कृतसमयः सुभिक्षेपि भक्ष्यार्थमंगीतदास्यः वंद्धकितो
रणे जितः प्राणजितो भ्रष्टप्रव्रज्यश्च क्षत्रियवैश्यो वा राजदासः तवाहं दास इत्युपगतो वडवाकृतः आत्मविक्रेता एते पंचदशप्रकारा

दासाः॥ तत कस्यदास्यमोक्षो(मोक्षोवातत्राह ॥ तत्रगृह जातक्रीतलब्ध क्रमागतानां चतुर्णां स्वाम्यु पेक्षां विना नामास्तःदासपदं तत्रैवमु

क्तं अन्यत्र गौणां दुर्भिक्ष्य पोषितस्तुयद्भक्षितं तत गोष्ठु शोधितं दत्वा मुच्यते वंद्ध कितोपि स्वामिनाधन दानेमुच्यते ऋणमोचने

स्वीकृतदास्यस्तु ऋणं सोदयं दत्वा विमुच्यते कृतकालोपमात क्रीतकोपिमुच्यते कर्म्मणा शोधनेनमुच्यतेइति॥ तवाहमित्युपगतवेशोजि

तानामात्मा तुल्य दासांतर दानेनैव मोचनं वडवाभूतभक्त दासयोस्तु वडवभक्तत्यागात मोचनं इदं तुतत कालात्यागनियमासत्वे॥

दासधनं स्वामिन एव प्रभुत्वं नतुदासस्ययतोर्नाःप्रसादाल्लब्धं आत्मविक्रयणोननचलब्धं तत्तदासस्यैव नतुस्वामिन इति अनन्यगते वे

चन वलात ॥ दासेनोढायास्व तंत्रा चेत दासे दासेश्ववस्यैवान्यदासी चेत दासीश्ववस्यानुमत्या दासेश्व वस्यसानुमत्या दासीश्व वस्यैव

दासीदासस्तु दासेश्व वस्यैव नतु वडवाभूता दासःतदपात्यंदासीश्ववस्यैवेति सर्वे विभज्यो भाग्यां नयमितिस्मार्ताः॥स्मार्तमतेपरोढायास्व

स्विपंचेतदपत्यंदशीश्ववस्यैव॥ ॐ॥ अथ भाटकविधिः॥ परकीयभूमौगृहं कृत्वा राजस्वं दत्वा यदि वसति तथा स्वामी क्रया तस्य गमन गौं काले

गृहादिकं नीत्वा निर्गच्छेत् राजस्वमत्वा ~~तथा वासित्वा~~ तथा वासित्वा स्वामिनो निच्छयागमने गृहादिकं लनयेत् ॥ एवं भाटकेनानीतं यद्द्रव्यं तत्
कृतकृत्योपि यदि नार्पयति तदार्पणपर्यंतमेकभाटकं देयं ॥ अवधिमध्ये गृहदोषेण नाशे तत्तुल्यं द्रव्यं देयं ॥ अवध्युत्तरसमर्पणे तु राजदैवा
दिदोषेण नाशेपि देयं ॥ ॥ अथ विक्रीयासम्प्रदानं ॥ स्थावरं विक्रयं यदि क्रेतेन ददाति तस्य स्यादिकं क्रेते देयं ॥ एवं अंगमानामपि यमत्
फलं तद्देयं वा निष्ठार्थं क्रीतस्य द्रव्यस्यादाने विक्रयणकाल्नेय मूल्यं तद्देयं किंतु तत् सर्वं सर्वमूल्यं गृहीत्वा करणे वोध्य मूल्यग्रहणार्थं
रक्षणे तु न दोषः ॥ एवं द्रव्यं दानसमयं कृत्वा मूल्यग्रहणे समयोत्तरमदाने एव दोषः विक्रीया प्रयच्छतो विक्रेतुस्तद्द्रव्य नाशे तस्यैव साहा
निः राजदैवोपघातेन नाशेपि तस्यैव यं द्विदीयमानं क्रेता न गृह्णाति तदा क्रेतुरेव स दोषः ॥ यदि द्रव्यं क्रीत्वा विक्रीय वा अनुतापो भवति तदा
क्रीतद्रव्यं स्वगृहं नीत्वा स्वयं तस्य द्रव्यस्य दोषं ज्ञापयित्वा यदि शास्त्रोक्तकालमध्ये पुनर्ददाति तदा मूल्यस्य दशमांशं त्यक्त्वा वशिष्टं अथ च तस्मिन्
विक्रये स विक्रेता तत्तु मूल्यद्विगुणं देयं ॥ शस्त्रीयकालो यथा ॥ चर्मकाष्ठेष्टकासूत्रधान्यासवरसस्य च ॥ वस्त्रकुप्यहिरण्यानां सद्य एव

परीक्षणं ॥ त्र्याहात् शुद्ध्येत्तु परीक्षणं पंचाहात्ताम्रमेव च ॥ युक्ता वज्रप्रवालानां सप्ताहं स्यात्परीक्षणं ॥ द्विपदामर्द्धमासं स्यात् पुंसां तद्द्विगु
णं स्त्रियं ॥ दशाहं सर्वबीजानां एकाहो लौहवाससां ॥ सर्वबिजानां धान्यातिरिक्तसर्वबीजानां एतद्दनंतरं ॥ दोषवत्त्वेपि न परावृत्त्या
देयं ॥ एतत् सर्वं क्रयकाले परीक्षणमकृत्वा क्रयण एव तदानीं परीक्षणा क्रीतेनुशयो नास्त्येव । यत्तु दोषं ज्ञात्वा क्रयणे ऽनुशयो नास्तीति
यदुक्तं तदु स्वमाने ॥ एवं यस्य द्रव्यस्य यः परीक्षाकालस्तस्य परीक्षिते द्रव्यक्रयणे ऽनुशयो नास्त्येवेति । भक्तद्रव्यस्योक्तकालात् त्र्यर्वागपि
दानेयं विशेषः यदि दीद्रव्यं क्रीत्वा दुष्कृते सामान्येतु तदा प्रथमदिन एव तद्द्यात् द्वितीये तत्तन्मूल्यात् त्रिंशांशं त्यजेत् तृतीयदिने त्रिंशां
(त्यजेत्) शद्विगुणं विक्रेते दत्वान्यं गृह्णीयात् ॥ दोषादौ तु स्वगृहे आनीय यदी दीयते तदा मूल्याद्यद्भागं त्यजेत् ॥ एवं दोषमाच्छाद्य यदा विक्री
तं तदा बहुनापि कालेन न परावृत्त्य दातुं शक्यत एव । एवं नदी त्यजति मां भूमिं सा यस्य ग्रामे समीपे तस्यैव एवं यद्येकस्य ग्रासं भक्तान्य
देशं पूरयति तदा सा स्वः पूर्वस्वामिन एव । एवं राजा धनलोभेन एवैकस्य भूमिमन्यस्यै ददाति तन्न सिद्ध्यति ॥ एवमेव कस्यचित् क्षेत्रा स्थिते

[illegible]

वृक्षाणां शाखायाद्यन्यक्षेत्रावस्त्राणां तदाच्छादपत्रपुष्पफलादिकं शाखायस्यक्षेत्रे शावस्यैव एवं येन मे केषामुपकार क्षत्रिणश्चाद्
पीडासहसेतुःक्षेत्रिणा न निवाकरणीयः॥ अथ दायुव्यवस्थासंक्षेपः॥ तत्र पितृधने पुत्राणां मेकैकस्मिन् द्रव्ये कैकस्य स्वत्वं न तु सर्वेषां
एकत्र गुटिकापात तत्तु इदममुकस्येद मिति वैशेषिकव्यवहारजनक इति दायभागकृतः॥ सर्वेषां सर्वत्रैव साधारणमेकमेव
स्वत्वं गुटिकापाते तत्तु पर्वस्वनाशकः अपर स्वत्वजनक इति स्मार्त्ताः॥ तत्र पितृस्वत्वनिवृत्तिरेकः कालः पितुर्विच्छत्यपरः। इच्छया
पैतामहिकधनविभागे मातुर्निवृत्तरजस्कत्वमप्यपेक्षितं। रजःसत्वेपि स्वार्जितधनविभागः पितृस्वत्वनिवृत्तौ भ्रातॄणां यो विभागस्तत्रापि
मातुर्वंशः मातुर्विच्छया पितृा कन्याविवाहस्यावश्यं कर्तता। एवं पितृऋणशोधकतावश्यकर्ततापित्र्यवृद्धिं विभजनीयं॥ अथ
पितृकृतपितामहधनविभागः॥ तत्र मणिमुक्ताप्रवालसुवर्णरजतादीनां स्वयं यावत् गृहीतमिच्छति तावदेव गृहीतव्यं॥ भूमिनिबंद्ध
पदादीनां अश्वदयं गृहीतव्यं॥ यदि पितामहस्यैव स च नो चेत् समानां सविशेषाद्वारं दत्वा अदत्वा वा समानभागेन पुत्रेभ्यो देयं

१८ मेवम् तथा माद्यमणादालंनिक्षिपे च श्वामिविक्रयः। सम्भुचयंच समुत्थानं दत्तस्यानपकर्म च। वेतनस्यैव चादानं संविदश्च व्यतिः। क्रयविक्रयानु

पित्रासाधारणाद्रव्यो पघातेन विनाभूम्यतिरिक्त पितामहधनेनष्टोद्धृते विभागदाने स्वार्जितपितुः स्वातंत्र्यं ॥ सर्वत्र नष्टोद्धृतभूमौ तुरियांशे
उद्धर्तुर्वाधिकारः तदवशिष्टे सर्वेसमांशाः । पितामहापत्न्यो यद्यप्राप्तस्त्रीधनेष्वंत पुत्रार्द्धांशा अधिवित्तास्त्रियै साधिवेदनिकसमं देयं ।
अत्रापिस्त्रीधनेदत्तः पुत्रार्द्धांशः यदिसमांशकरणं तदैवस्त्रियैदेयमितिमिश्राः ॥ यदिस्युरसमसंख्यापुत्राः सवर्णाः स्त्रियः तदासीनां विभागो नात्र
विंशोद्धारादि ॥ पितामहधनेपितुर्विरपुत्रपौत्रस्य च यत्नाविशेषः पितामहपुत्रेणासहस्रुतपितृकपौत्र प्रपौत्राणां पित्रंशाविभागः । अत्र
भक्तादशायां यद्येकामृतात्तत्पुत्रो यदिपितामहादेर्लब्धजीवनोपायस्तदैव पितामहधनविभाग भाक् तत्रैव वचनादितिमिश्राः ॥ ० ॥
अथपितृकृतधनविभागः ॥ अयंचमातृरजः स्वत्वैप्यत्र यावत्तद्द्रव्यंस्वयंग्रहणेच्छ तस्मावदेवग्रहीतव्यं पव्यस्तुपूर्वन्यायेनविभाज्याः
कस्यचित्पुत्रस्यभक्तत्वं कस्यचिद्बहुकुटुम्बत्वं कस्यचित् गुणवत्त्वमपेक्ष्य न्यूनाधिककरणं ॥ इतिसारार्थः ॥ बुभागपुत्रारोधेनन्यू
नाधिककरणेविभागासिद्धिः पुत्रार्जितधनेपिताद्व्यंशहारवः । अनुपाद्यातेतु अंईहरः ॥ केचित्तुपुत्रार्जितेस्वार्जितइवस्वातंत्र्यंपातित्यादिकं

विनानैकंपुत्रंनिर्भाजयेत् ॥ ៖ ॥ अथापितृस्वत्वनिवृत्तौभ्रातॄणांविभागः ॥ अथपुत्रा अपुत्रा रामातर ॥ सपुत्रसमांशाः स्त्रीधनप्राप्ता वर्द्धांइति
दायभागः ॥ पुत्रकृतविभागेविमातुर्नांशितेतिस्मार्त्ताः ॥ अस्मन्मतेस्त्रीधनप्राप्तिविचारः पतिकृतविभागएव ॥ यत्तुमृतपतिकामाः पत्युर्भा
गो नास्तीतिमिश्रास्तच्चिंत्यं ॥ पितामह्योऽपि पितामहधनविभागेसमांशाः ॥ भ्रातॄणांसंस्कारंकृत्वापितृऋणंपरिशोध्य पितृकन्या
विवाहं दत्वा पर्युक्तंधनस्वास्थ्यापयित्वा मातृसत्वे तदनुज्ञाय विभागः कार्य्यः सहोदरज्येष्ठःसगुणश्चेत्तद्व्यंशहरः ॥ वैमात्रेणसहविभागे
सगुणज्येष्ठाविशेषाद्भागभाक्तदव्यवहितोऽर्द्धभाकस्तर्वकनिष्ठस्तुरीयांशभाक् तादृशज्येष्ठस्यमाननार्थं किंचिदधिकभाक् अन्येसमां ८
शाः ॥ यदिमातरः समसंख्यपुत्रास्तदामातृभागएव भागिनामेकैकोयाविभागः ॥ असमाप्तव्यवहारस्य ॥ भागमध्यस्थस्थानेऽमृण्यः ॥
यत्तुविभागनिरपेक्षः सकिंचिद्दत्वानिर्भाज्यः ॥ साधारणाद्रव्योपघातेनार्जितेधने ऽर्जकस्यद्व्यंशं अन्यं समं विभजनीयं ॥ साधारणाद्र
व्योपघातेनष्टोद्धारेप्येवं ॥ साधारनद्रव्योपघातं विनानष्टमुद्धृतमुद्धारकस्यैव नष्टोद्धृतेभूमेस्तुरीयांशमुद्धावयित्रे दत्वाऽन्यं समं दि

भजनीयं ॥ अनेकपितृकाणां तु पितृतो भागकल्पना ॥ पुत्रिकायास्तु तत्पुत्रस्य वा रिंशोद्धारादिकं नास्ति । मिश्रास्तु गर्भस्थे वा नेपि तायादि स्य वि
भजेयुतु दायदि सबलः सगुणः तदा विभागकालं प्राप्तं विभागं गृह्णीयात् निर्गुणश्चेदामच्यय विशोधितादभागं गृह्णीयादित्याह ॥ ॐ ॥ अथ विभागा
नर्हाः ॥ क्लीवपतित जात्यंद ज्ञातिवधिरोन्मत्त जड मुकनिर्विन्द्रियाः एतेषां पुत्रा विभागार्हाः ॥ पतितपुत्रस्तु पतितो विभागो २ एवेविदायभागः ॥
वस्तु तस्तु तृतीयां श प्रायो श प्राय श्चित्तभाक् पुत्रः एतत् तृतीयांश भागिनी कन्या एषां पत्नी चाभिचारिण्यो ग्रासाच्छादनभाजः ॥ ॐ ॥ अथ विभा
ज्यानि ॥ विद्याधनं न्युन विद्या विद्येभ्यो नदेयं विद्याधनमुपन्यासाद्लब्धं अधिक प्राप्तं स्वज्ञानलब्धं । शिल्यादिनां लब्धं पण्यादिकस्वालब्धं
विद्यामुपासिनः कनिष्ठस्या विद्यस्यापि विद्यामधि गच्छतः कुटुम्बं विद्याधने भागो २ स्त्यव ॥ अविद्याधिक विद्ययोर्वं शदानं तयोरप्यर्जकत्वे अ
थात्र दृष्टार्थ वत्तापत्तिविति मीश्राः ॥ अथ विद्यानांतरं मैत्राहिकं माधुपार्किकमनुपद्यातानिजितं परपित्तोपजीवने नपर तोऽधीते नश्चात्वेरा
यदार्जितं तद्विद्याधनं भूम्यतिरिक्तं नष्टोद्धृतं शौर्य्य धनं भार्य्या धनं पिता महेन पित्रा वदत्तं मात्रादत्तं राजप्रसादलब्धं ध्वजाध्व धनं उपभोग्य

वस्त्रालंकाराश्च शय्यासन भोजन दत्ताया गस्थान कृतान्न भोग्या स्त्री प्रभुत्वयः ॥ पितरि जीवति वा तु नियमस्य गृहं तत्तस्यैव नष्टीकृतायाम्भू
मे श्चतुर्थो तत शतकुत्सु वधिकं ततः समाभागः ॥ः॥ अथ स्त्रीधननिरूपणं ॥ विवाहकालेन कृत्त्रागेय देयकं पितृगृहात् स्वामिगृहे नी
यमानालंकारमध्यावाहनादिकं द्विराममनलक्ष्कु वाहनिकमिति मिश्राः ॥ प्रीत्या श्वश्रूश्वशुर दत्तं नावन्यार्जितमिति मिश्राः । एवं शिल्पादिप्राप्तं शुद्धं
भर्तुः स्वाम्यं अन्यदेवं स्त्री धनं कन्याया भविष्यतीति प्रतिसंधाय वराय यद्दीयते तदापि स्त्रीधनं ॥ कन्यायाउढाया वा भर्तुः सकालात पित्रोर्वा
यल्लब्धं स्थापरादिकमिति सौदायिकं स्वजीवनरूपं ॥ः॥ अतदान विक्रयाधिकारः स्त्रीणामेव भर्त्रा प्रीतिदत्ते स्थावरे भोगादिकारः नतुदान
नतुदान विक्रयाधिकारः स्त्रियाः दुर्भिक्षे वा धर्मकार्ये वा स्त्रीधनं गृहीतं धनभोगं वेनैयै अनापदि ग्रहणे सवृद्धिर्दाप्यः राजादण्ड्यः अनु
ज्ञाप्य प्रीतिपूर्वकं यदि भक्त तदा मूल्यमात्रं दाप्यः यदि तां न भजते प्रतिगृहीतमपि दाप्यं । यद्युदुष्टायै ग्रासाच्छादनं ददाति राजा दाप्यः करणत्यो
विभागमपि नाददातीति भर्तृकारयः ॥ स्त्रियाश्चासवर्णात्कांतामंजीत मृतायामस्यां येधिकारिणस्ते गृह्णीयुः ॥ अतः परमेवं सर्वत्र ॥ मिश्रास्तु

पत्याप्रीतिदत्ते स्थावरे वा यथा स्त्रीणां दानविक्रयाद्यधिकारः तथा संक्रांति स्थावरेपीत्याहुः ॥ अनापदि सुंकेपात्युवनधिकार इति मिश्राः
भर्त्रा प्रीति गृहीतमपि सुतैर्देयं स्त्रीधनं ॥ अथ स्त्रीधनविभागः ॥ स्त्रीधनमात्रं सौदायिकं यौतकं तु तद्विशेष इति मिश्राः ॥ अनूढाया धनं प्रथमं
भ्रातुः ततो मातुः ततः पितुः ऊढायां मृतायां प्रजानां विभागो निरूप्यते ॥ तत्र यौतुकमवाग्दत्तायास्ततऊढायाः सम्भावितपुत्राया युगपं तदभा
वे वंध्या विधवायाः ॥ दायभागं कृत्यते दौहित्राणं तरं वंध्या विधवयोस्तु तदभावे पुत्रादीनां त्रयाणां तदभावे २ प्रजास्त्रीधनविभागो क्तविभागः
स च रक्षते यौतकभिन्ने प्रथमं कुमारीणां भ्रातृणां च युगसमो भागः तदुभयोर्वन्यतवाभावे ऽन्यतवस्य एतदुभयोर्वभावे सपुत्रा सम्भावित
पुत्रयोर्विति दायभागः ॥ अस्त्वान्मत्त प्रथमं कुमारी भात्रोः कुमार्य्यभावे सपुत्रा सम्भावितपुत्रायावपि भात्रायारपि भात्रा सहैव विभागः तयो
वाभावे वंध्याविधवानां सत्वैव विभागः ॥ पौत्रदौहित्रो भयसत्वे यौतक वाधकपुत्रत्वात् प्राक्दौहित्राधिकारः धनिभोग्यपिण्डत्रयदातृ
त्वादिति केचित् यौतकभिन्न वाधकपुत्रत्वात् ॥ प्राक पौत्राधिकारः ॥ इतिदायभागः ॥ अस्मन्मते युगपद्देवपौत्रदौहित्रयोर्वाधिकारः ॥ ध्वंसप्रागभाव

वविशेषादितिदायभागः॥ पौत्र[illegible]दौहित्रयोरभावे प्रपौत्रादेः पित्रादत्तं यौतकस्वा ब्राह्मणीकन्यायाएव ॥ मिश्रमतेत्तत्तदन्नपदेनदौहि
त्रोक्तेः कन्यासामान्यानंतरं दौहित्राधिकारः॥ तथाप्रजास्त्रीधनाधिकारः॥ ब्राह्मादिकौ विवाहपंचककानीनस्त्रीधनं भर्तुः। आसुरादि
विवाहे कन्याप्राप्तमातुः अष्टप्रकारविवाहः पूर्वापरकालल्लब्धं अस्याधेयकं शुल्कं वापितृमातृदत्तस्थावरम्वा सर्वं भ्रातुः तदभावेपत्युः
10 । तथसत्यासुवादि विवाहत्रिकोपित्रोरभावेभर्तुः तथाचभर्तृपर्य्यंताभावेदेववत्ततो देवरसुतः तदभावेभ्रातृश्वश्वशुरसुतः ततोभगिनीपु
त्रः ततोभर्तृभागिनेयः ततोभ[illegible]तृसुतः तदभावेयामाता ततः श्वशुरभ्रातृश्वशुरसपिण्डकुल्यसमानोदकाः॥ अथविभागानंतरजातवि १०
भागः॥ विभागानंतरजातस्तुपितृधनपितृकरणमात्रभाक ॥ येवापित्रासंसृष्टास्तैः सहसमानांशाः॥ दास्याम्वादासदास्याम्वायः शूद्र
सुतः सपितुराज्ञायापुत्रतुल्यांशभाकपित्रननुमत्यार्द्धांशभाक्पित्तरौ वसपुत्राभावे सर्वभाकपितुदौहित्रेणसमोभागः॥ पुत्रिकौवस
पुत्रयोः समोविभागः औरसव तृतीयांशभागिनः कृत्रिमादयः॥ यद्येकक्षेत्रेवीजिनोः पुत्रौ तदास्वस्वपितृधनत्वाविशौ तौ ॥ एवंसपत्नीपुत्रमातृ

स्यत्वेपुत्र्यपुत्रकरणानधिकारः ॥ ॐ ॥ अथापुत्रधनविभागः ॥ पुत्रपौत्रप्रपौत्राभावेपत्नीतदभावेदुहितुः ततो दौहित्रस्य ततः पितुः ततो मातुः
ततः सहोदरस्यपित्रोरनुज्ञयापित्रोः एवं पितृदौहित्रपर्य्यंताभावे पितामह्यादेः एवमन्यत्र ॥ ततो धनिपित्रापि पुत्रयदाएभावे धनि
देयं धनि माता महादिदातावो धनि मातुलादयो हरेयुः ततः पितृनेपदस्ततो माता महनेपदः। एवदेवस्वंडु बादि ततः पितृवंद्रूनां
ततः सकुल्यानां ततः महाध्यायिनां ततः सब्रह्मचारिणां ततः समानार्षाणां ततो ब्राह्मणधनवर्जं राज्ञः व्यभिचारिणी व्यभिचारिणी
पत्नीनधनहारिणीप त्न्यादयो यावत् संक्रांतधनास्तेषामभावेतद्धनिकधनेयेऽधिकारिणस्तेगृह्णीयुः नतेन पत्न्यस्त्री धनाधिकारिणि प्रभृ
तयः ॥ राज्ञावदभ्यः वानप्रस्थयति ब्रह्मचारिणां धनेक्रमेणाचार्य्य तच्छिष्यधर्म्मभ्रात्रेकतीर्थिनोऽधिकारिणः ॥ ॐ ॥ अथ संसृष्टि
विभागः ॥ असंसृष्ट सोदरेव वैमात्रेययोः सहोदरस्य संसृष्ट सहोदरयोः सत्वे संसृष्ट सोदरस्य संसृष्टासंसृष्ट वैमात्रेययोः सत्वे संसृ
ष्टवैमात्रेयस्य ॥ यदित्र संसृष्टो वैमात्रेयः सोदरोऽसंसृष्टः तदा न मा संसर्गस्तु विभक्तयोरेव ॥ ॐ ॥ अथ विभागकालापक्कविभागः ॥

विभागकालेयदपहृतं तत्पश्चात् सर्वैं विभजनीयं ॥ अत्रवात्रए तेयत्वं नास्ति परस्परादान प्रदानेक्रयविक्रसाक्षि प्रतिभाव्यादिकाः॥ ॰॥
अथ द्युतसमाह्वया ॥ तौचाप्राणि क्रीडनेद्यूतकर्त्ताकारयिताच ब्राह्मणभिन्नौ वोध्यः॥ राजकीयसत्तित्वाभावेकराक्षा वेदकादण्ड्याः॥
इतिदायसंग्रहः॥ अथ व्यवस्था संक्षेपः॥ अथ पितृधनविभागकालः॥ पातित्योपरतस्पृहस्वोपरमैः पितृसत्वनिवृत्तिरित्येककालः। पि
तृसत्वसत्वेपितदिच्छयेत्यपरः कालः॥ पैतामहेप्येवं किंतु पुत्रांतर सम्भावनावात्विच्यमपेक्षितं॥ ॰॥ अथ पितृधनविभाग व्यवस्था ॥ यदिपिता
पुत्रेभ्यः किंचित् किंचित् दत्वा भूमिष्ठमादाय स्वयं वसेत तदा तद्धन नाशांतरं पुत्रेभ्योधनं न गृह्णीयात् ॥ एवं स्वार्जितेभक्तात्व वहुपोष्य ११
त्वसविद्यत्वाद्यक्षमत्वादि कारणं विना स्वेच्छया न्यूनाधिकधनविभागो नकार्य्यः सुभगापुत्रत्वादिनान्युनाधिकविभागेतु विभागेतु विभा
गोरसिद्धिरेव। एवं यत्रसर्वैर्भ्रातरोविभागं प्रार्थयंते तत्र भक्ता त्वादिकारणसत्वेपिपित्रा न्युनाधिकं नकार्य्यं। इदं तु धनेभ्रातरप्यर्जन
सत्वेइतिकेचित् ॥ अत्रयावतद्र व्यस्यस्वमंग्रह णेच्छातावदेव ग्राह्यं अदत्तस्त्रीधनाया अपुत्रपत्नाः पुत्रवद्भागः। अदत्तस्त्रीधनायास्तु

तद्दद्यं ॥ एवं पुत्रवहिपुर्वेव त्येपुत्रवदुत्तरपत्नीतुल्यां शोदेयः अत्रापि स्त्रीधने तदाद्दं एवं पातित्यादिकं विनानैकं पुत्रं निर्भाजयेत पितृ
सत्वनिवृत्तौ मातृकृत विभाग व्यवस्थाः ॥ ॐ ॥ तत्रासंस्कृत भ्रातृणां संस्कारं कृत्वा पितृऋणं परिशोध्य पितृकन्या विवाहं दत्वा तदुप
युक्तं धनं वा संस्थाप्य मातृसत्वे तदनुज्ञया भ्रातृणां मध्ये एकवद्धयापि भागः कार्य्यः पितृधनाभावे स्वार्जित धने नापि पुर्वसंस्कृत
भ्रातृभि भ्रातृभगिन्योः संस्कारः कार्य्यः सहोदरे ज्येष्ठो गुणवांश्च तद्धंहरः असहोदरस्तथाविध श्चेत् विंशोद्धारभाक सर्वकनि
ष्ठस्तुरीयांशभाक तादृशाज्येष्ठश्च मानना र्थं किंचिदधिकभाक अन्यत् सर्वं स्वयं विभजेरन्निति सर्वद्रव्यात ज्येष्ठं यत किंचित्वाद्र्व्यं
ज्येष्ठायदद्यात् एतत्सर्वमनुमत्या शूद्राणां तन्नास्ति सपुत्रा वा मातरः सपुत्र समानंशाः स्त्रीधना प्राप्तौ अर्द्धांशा इति दाय भाग कृतः
॥ पुत्रकृत विभागेऽपुत्राया विमातुर्नांशित्ताइति स्मार्त्ताः ॥ मृतपति कामाः पत्न्या भागो मिति शास्त्रार्थ शोभनं पौत्ता मह धन विभागेपि
तामह्यापि समांश हारिस्य शाक्त विभागस्तु उभयपक्षे सम संख्वपुत्र सत्व एव अप्राप्त व्यवहारस्य भाग मध्यस्थ स्थाने स्थाप्यः यस्तु विभाग

निरपेक्षस्तु तस्मै किंचिद्दत्त्वैव स तान्निर्भाज्यः साधारणद्रव्यपघाते नार्जिते ऽर्जकस्य द्व्यंशं अन्यसमं विभजनीयं साधारणद्रव्योपघाते
न नष्टोद्धारे ऽपीदं साधारणद्रव्योद्या च्युतं विना नष्टमुद्धृतमुद्धारकस्यैव ॥ साधारणद्रव्योपरि नष्टाया भूमेः कृष्यादेरुद्धारयितुस्तु
तीयांशमधिकं दत्त्वावशिष्टं सर्वैः समं विभजनीयं ॥ पुत्रिकायास्तत्पुत्रस्य वा रिक्थांशो द्वयोर्नास्ति मिश्रास्तु गर्भस्थे वाने पि ज्ञाय यदि
स्वार्जितं विभजेत्तु दास वानो यदि स गुणास्तदा विभागकाले प्राप्तं विभागं गृह्णीयात् निर्गुणश्चेदाय व्ययशोधितात् भागं गृह्णीया १२
दिति वदंति ॥ एवं येषामेकदामादि तेषां कालभेदेन विभागः ॥ एकस्य नियमितकाले ऽन्यस्यापि स्वत्ववलात् ॥ न तेनानु
मतिस्त्विनाकृतं दानविक्रयादिकं सिध्यति ॥ ॐ ॥ अथ पितृकृतपैतामहधनव्यवस्था ॥ तत्र यणिमुक्ताप्रवालसुवर्णरजत
हिरण्यादीनां स्वयं यावत् गृहीतुमिच्छति तावदेव ग्राह्यं ॥ भूमि वृक्षौ तुरद्विपदादीनां अंशद्वयं ग्राह्यं यदि पितामहशौरसो नो चेत्
समानांशः अवशिष्टं विंशोद्धारं दत्त्वा दत्त्वा वा पुत्रेभ्यो भक्तत्वादिकारणसत्त्वेपि समभागेन विभज्य देयं ॥ एवमन्यो कृतं पैतामहद्रव्य

मन्वैवनुक्तं तदातद्व्यैषार्जित इव पितुः स्वातंत्र्यं तदरिक्त पैतामह भूमिनिवंद्ध द्विपदादीनां तु स्वार्जितवन्न स्वैच्छयां न्नुमनाधिकदानं।
एवं यत्र भ्रात्रोर्द्वयोर्जीवत् पितृकयोर्व प्राप्त विभागयोर्वैक पुत्रसुत पायमृतः अन्योजीवति अनंतरं विभागात् पूर्वं पितामहो पिमृ
त स्तदा पितृव्य भ्रातृपुत्रयो स्तुल्याधिकारः भ्रातृपुत्राधिकारस्तु तत पितृयोग्य विभाग एव एवं तत स्तुतस्या पितस्मिन्नाधिकारः
भ्रातृ पौत्रस्य नाधिकारः एतच्च सह वासविषये विदेशस्थे तु सप्तमपुरुष पर्य्यंत मेव ग्रह्णीयात् एवं पौत्रानुमतिस्विना भूमिनि
वंद्ध द्विपदादीनां पैतामहानां पित्रोनैदान विक्रयादिकं न कार्य्यं ॥ कृतमपि तथा विधानां सिद्ध्यति किंतु दाता प्रत्यवेति एवमविभक्त
दशायां स्वांशक्रदशायां स्वांशक्रय विक्रयोपि वोध्यं ॥ वचनस्या दृष्टार्थकत्व कल्पनाभया न्नादानादिकं सिद्ध्यंतीति केचित् ।
एवं पूर्वोक्त पितृव्य भ्रातृपुत्रयोर्विभाग भ्रातृपुत्रोयदि पितामहादूर्द्ध जीवनपाय स्तर्दैव पितामह धन भाक नो चेत्र तथेति मिश्राः।
यदि तु स्थावरादि धने विक्रयादिमंतरेण कुटुम्बवर्त्तनं न भवति तदा सर्वस्यापि विक्रयादिकं सिद्धति ॥ एवं न चेत् यत्तार्किंचित

द्रव्यस्यैव दानादिकं सिद्ध्यति न सर्वेषां दानाधिकार ॥ यत्र तु स्थावरादिकं नास्ति परंतु मान्यादि वेवर्त्ति अथ च तद्व्ययादेव कुटुम्बानां
वर्त्तन विरोधस्तत्र मान्यादावपि न प्रभुत्वमिति परामर्षः ॥ एवं पितृभ्रातृद्रव्योपघातेन पुत्रार्जितवित्ते पितुर्वर्द्धहरत्वे अर्जकस्यात्
13 शत्वयं अर्जक भ्रातृणामेकैकांशित्वं अनुपघाते तु रंशद्वयं अर्जकस्यापिता वदेवइत्तरेषामनंशित्वं एकपुत्रस्तु नेउपघातात्तु
पर्यैतिकृतवैषम्यं तु वाचनिकं ॥ यद्वा विद्यापि गुणसम्पन्नस्यापि तु वृद्धहरत्वं तच्छून्यस्य जनकता मात्रेणाद्यंशित्वमिति दायभाग १३
कृतः स्मार्त्तमतमप्येतत् ॥ एवं विभागकालेनि कृतस्य समभागेन भ्रातरो विभजेवन ॥ एवं दायादैर्निर्ह्नुतस्य द्रव्यस्य विभागा
नंतरं दायादं तेवैर लौकिकप्रमाणैः प्रकाशासमार्थ्ये शपथं व कर्त्तुं न दिव्यं नवा पुनर्विभागः एवं भ्रांत्या विषम भागा सिद्धिः
स्वारसिके तु न पुनर्विवं वदेत् साधारणद्रव्यापहारेण चौर्य्यं । एवमविभक्तादशायां यद्येकेन बहुकुन्तयाधिकं भुक्तं तदा ते
न न देयं अन्यद्दायादेभ्यः ॥ प्रातिकर्म्मणि नानिको विधातुं शक्यते गुणाः ॥ अप्राप्ते तु विधीयंते वर्हिःस्वो प्येकायत्ततः अस्यार्थः

प्राप्तगुणविध्यतिरिक्तविधिविधेये कर्म्मणि अनेको गुणो विधातुं न शक्यते ॥ यथा सायं प्रातर्जुहोतीत्यनेन वोधिते नित्यहोमे उपस
दिभ्यस्त्वविता मासमग्निहोत्रं जुहोतीत्यनेन वोधितमुपसद्यगोचरणानन्तर्यं मासैकसाध्यत्वं च न गुणफलं अपि त्वप्रत्येकमेव क
र्म्म च ॥ अप्राप्तेऽत्र तु पत्तिवाक्यादप्राप्ते द्रव्यादिविषये विधीयमाने कर्म्मणि तु वहवो गुणा विधीयन्ते यथा अरुणयात्रैकहायन्या गवा
सोमं क्रीणातीत्यत्रैव अरुणैकहायनीत्वादेर्गुणस्यापि विधानात् तेन केवलगवापि क्रयणं तदुभयोर्गुणफलत्वमित्यर्थः ॥ ॥ अथ स
मयाशुद्धिः ॥ ज्योतिःपराशरः ॥ अग्न्याधेयं प्रतिष्ठां च यज्ञदानव्रतानि च । देवव्रतवृषोत्सर्गचूडाकरणमेखलाः ॥ मांगल्यमभिषेकं
च मलमासे विवर्जयेत् ॥ वाने वा याद्दिवा वृद्धे शुक्रे चास्तमुपागते ॥ मलमासदृवैतानि वर्जयेद्देवदर्शनं ॥ पक्षं वृद्धस्तु पूर्वेण दश्माहं पश्चि
मेन तु ॥ प्रयग्नानोदशाहं द्र पूर्वेन तु दिनत्रयं ॥ पूर्वेणेति प्रातः प्रातः पूर्वादिशि दृष्ट्वा रविकिरणावाछिन्न तया न दृश्यते चेत् गृह
त्तदा प्राग्स्तमित तस्तमितात् प्राक् पक्षणां वृद्धः ॥ पश्चिमेनेति एवं सायं सायमपवदशि दृष्ट्वा रविकिरणाछन्न तया न दृश्यते यादि

तदाप्रत्यगस्तमितस्तत्रास्तमितात् प्राक्दशाहं वृद्धः ॥ स्वात्वाग्निं शद्धिवसाश्चात्तेजिवस्थमार्गवस्य व ।द्वामप्रतिमत्यास्तेपादास्तेद्वादश
कमादिति स्तोतिर्विदुत्त कालानंतरं परादिशि दृश्यते चेत् तदादशाहं प्रत्यग्वानः पूर्वादिशि चेत्तुदादिनचयंप्राग्वानद्रुति ॥ मंग
तरेणाह ॥ पक्षं वृद्धो महास्तेतु वने श्चात्र दशाहिकः ॥ पादास्तेतु दशाहानि वृद्धो वानो[illegible]त्रयं ॥ ॥ अथ[illegible]दे कीर्त्तनं
पुण्ये तवकालोपनक्षणं ॥ वहूनामेकधर्म्माणामेकस्यापि यदुच्यते ॥ सर्वेषामेव तत् कुर्यात् एकरूपा हि ते स्मृता इति वौधा
यन स्वर स्मात् ॥ अत एव प्रति प्रसवे कालदेषो न विद्यते इत्युक्तं सामान्यतः । तथाच गोभिन पावस्कराभ्यां कर्म्मणः कालपरिभा १४
षायां ॥ उदगयने आपूर्य्यमानपक्षे पुण्ये ऽहनि प्रागावर्त्तनादह्नः कालं विद्यादिति ॥ उदगयने आपुर्य्यमाने पक्षे पुण्याहे इ
तिसुत्राभ्यां वसवन्तपूण्यत्वमुक्तं ॥ अथ विहितक्रियया साध्यो धर्म्मः पुंसो गुणो मतः ॥ प्रतिसिद्धक्रियासाध्यस्सगुणोऽधर्म उच्यते इति तान्
कैवमिहितं ॥ चिरध्वस्तं फलायानं न कर्म्मातिशयं विना इत्यनेन काम्यस्थे पूर्वशक्ति कल्पनावश्यकत्वेन । अन्यत्रापि स्थानीस्यास्तगुना